

Szczepański, Janusz

Andrzej Czapski - trybun gostynińskiej wsi

Notatki Płockie 28/3-116, 7-14

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Czapski — trybun gostynińskiej wsi

Wieś gostynińska zajmuje poczesne miejsce w dziejach mazowieckiego ruchu ludowego. Jego początków należy szukać w drugiej połowie XIX w., kiedy to chłopci Mazowsza solidarnie wystąpili przeciw niewygodnym dla nich postanowieniom reformy uwłaszczeniowej z 2 marca 1864 r. Reforma nadawała ziemię tylko tym chłopom, którzy uprzednio ją użytkowali jak również za otrzymane grunty obciążono chłopów wieczystym podatkiem. W rezultacie dekret uwłaszczeniowy w niewielkim stopniu objął ludność bezrolną oraz utrzymywał duży stan posiadania szlachty¹.

Kształtująca się świadomość klasowa mieszkańców gostynińskiej wsi doprowadziła do licznych konfliktów chłopów z ziemiaństwem i administracją carską o serwituty, czyli o prawo korzystania z lasów i pastwisk². Spaupe-rzowani, nie mający nadziei na jakąkolwiek egzystencję, chłopci Ziemi Gostynińskiej szukali swojej szansy w sezonowej lub stałej emigracji zarobkowej do krajów Europy Zachodniej a nawet Ameryki Północnej i Brazylii³.

Wielką rolę w kształtowaniu ruchu ludowego Ziemi Gostynińskiej odegrało wprowadzenie samorządu gminnego. Narastająca świadomość narodowa uwidoczniła się w okresie rewolucji 1905 r. Ludność gostynińskiej wsi masowo wprowadzała język polski do szkół i urzędów gminnych⁴. Chłopci podejmowali także uchwały o bojkocie zarządzeń władz carskich, odmawiali płacenia podatków, rozbijali straż ziemską, demolowali pomieszczenia urzędów gminnych. W czasie rewolucji 1905 r. miały miejsce także wystąpienia o podłożu ekonomicznym. Ziemia Gostynińska należała do przodujących pod względem zasięgu strajków robotników rolnych. Domagali się oni podwyższenia płac, polepszenia warunków mieszkaniowych itp.⁵

W czasie I wojny światowej znaczną popularność wśród mieszkańców gostynińskiej wsi zdobyło działające od grudnia 1915 r. Polskie Stronnictwo Ludowe. PSL postawiło sobie za najważniejsze zadanie zdobycie niepodległości Polski republikańsko-demokratycznej, utworzenie dużej liczby samodzielných gospodarstw rolnych, które mogłaby nabyć ludność biedna oraz zwiększenie areалу gospodarstw małorolnych i karłowatych do powierzchni koniecznej dla wyżywienia rodziny i dla wyżywienia całego narodu.

Wielkie wpływy na gostynińskiej wsi zdobyła sobie także Polska Organizacja Wojskowa. Jesienią 1918 r. w jej szeregach chłopci

podejmowali zbrojne akcje przeciwko niemieckiemu okupantowi i doczekali się momentu wyzwolenia Ojczyzny po 123 latach niewoli.

Andrzej Czapski

Działalność ruchu ludowego w powiecie gostynińskim w okresie międzywojennym przebiegała pod znakiem dwudziestoletniej działalności jednego z najwybitniejszych jego przedstawicieli — Andrzeja Czapskiego. Urodził się on 2 listopada 1891 r. we wsi Rataje pod Gostyninem. Jego ojciec posiadał średniej wielkości gospodarstwo o powierzchni 14 morgów ziemi. Andrzej Czapski po ukończeniu czterech klas szkoły elementarnej w Koźlicach dokształcał się samodzielnie poznając, zwłaszcza dokładnie, historię Polski.

W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości Czapski zaangażował się w działalność PSL — Piast. Jako prezes Zarządu Powiatowego PSL — Piast w Gostyninie organizował koła stronnictwa na terenie całego powiatu. Adam Przybyszewski wspominał: „W 1922 r.

zetknąłem się z A. Czapskim, gdy przyjechał do nas do Legardy założyć koło stronnictwa. Docierał wtedy do każdej wsi w powiecie. Jako urodzony rolnik pracował na roli, w wieczór czy nocą szedł po wsiach i organizował koła stronnictwa. Zebrania nasze były u mnie lub u Leona Szymkiewicza, ale nasze domy były za ciasne, bo wszyscy chcieli usłyszeć jego chłopskie słowa, które były zrozumiałe dla chłopów. Przemawiał z wielkim talentem, zawsze z pamięci i tłumaczył ludziom jak walczyć o chłopskie sprawy”⁶.

Czapski w tym czasie był także członkiem Rady Naczelnej PSL — Piast. Jak wynika z jego zapisanych wypowiedzi opowiadał się on za współpracą z ruchem robotniczym. Nie dostrzegał jednak podstawowych różnic między programem i formami działalności PSL — Piast i PPS⁷.

W maju 1923 r. Andrzej Czapski należał do grupy działaczy ludowych, która poparła 17 posłów z Janem Dąbskim na czele, protestujących przeciwko paktowi lanckorońskiemu, tj. porozumieniu między PSL — Piast a Związkiem Ludowo-Narodowym i Chrześcijańską Demokracją. Stał się współtwórcą PSL — „Jedność Ludowa”, a w listopadzie 1923 r. wraz z innymi jej działaczami przystąpił do PSL — Wyzwolenie.

Czapski był świadkiem postępującej radykalizacji ruchu ludowego. Wielu mieszkańców gostynińskiej wsi sympatyzowało z programem Niezależnej Partii Chłopskiej i brało udział w wiecach poselskich organizowanych przez przywódców tej partii. W r. 1925 na wiecu NPCh w Gostyninie wystosowano następującą rezolucję: „Zebrani na wiecu wyrażamy zaufanie posłom NPCh jak i tym, z którymi we wspólnym sojuszu chłopsko-robotniczym na terenie sejmowym prowadzą walkę. Domagamy się uwolnienia więźniów politycznych, a szczególnie posła Łańcuckiego”⁸.

Andrzej Czapski wraz z Janem Dąbskim wiosną r. 1926 za działalność opozycyjną wobec władz PSL — Wyzwolenie musieli opuścić jej szeregi. Czapski stał się wkrótce jednym z członków Rady Naczelnej, a wkrótce także skarbnikiem Zarządu Wojewódzkiego Stronnictwa Chłopskiego powstałego z fuzji Związku Chłopskiego oraz części Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego. Dzięki agitacji Czapskiego wielu gostynińskich chłopów opuściło szeregi PSL — Wyzwolenie i zasililo Stronnictwo Chłopskie. Jego poglądy na zadania ruchu ludowego zostały zamieszczone w nr 41 «Gazety Chłopskiej» z r. 1926. Opowiadał się on za natychmiastowym i przymusowym wywłaszczeniem obszarniczej ziemi między małorolnych: „Kto mówi o podniesieniu stanu rolniczego w kraju, a nie mówi o reformie rolnej, ten mami i oszukuje społeczeństwo. Na co się przyda wszelka gadanina o komasacji [...] jeżeli dziś 80% chłopów w Polsce posiada poniżej 2 ha [...] Lepsze budynki, lepszy inwentarz,

lepsze utrzymanie [...] można mieć tylko na odpowiednim kawałku ziemi”⁹.

Czapski nie był jednak zdecydowany odnośnie ceny płaconej za ziemię uzyskaną w wyniku parcelacji. Był natomiast zwolennikiem nisko oprocentowanych i długoterminowych kredytów udzielanych chłopom na zakup ziemi. Opowiadał się także za zakładaniem spółdzielni rolniczo-handlowych zajmujących się sprzedażą produktów rolnych oraz podniesieniem poziomu oświaty ogólnej i rolniczej w celu wydobycia „stanu małorolnego z ogólnej pogardy”. Reasumując swoją wypowiedź, Andrzej Czapski stwierdził: „Gdy się o tych istotnych przyczynach nie będzie mówiło, ale się będzie zawracało głowę różnymi obszarniczymi frazesami, to ani dla rolników, ani dla kraju nie będzie z tego pożytku. Chłopi machną ręką i powiedzą: blagowali dotąd i blagują dalej”¹⁰.

24 października 1926 r. Andrzej Czapski został wybrany prezesem Zarządu Powiatowego Stronnictwa Chłopskiego w Gostyninie. Na wniosek prezesa 880 uczestników zjazdu przyjęło rezolucję, w której domagano się:

1. Szybkiej realizacji reformy rolnej bez odškodowania;
2. Rozwiązania Sejmu i przeprowadzenia nowych wyborów;
3. Natychmiastowego rozpisanie wyborów samorządowych;
4. Zjednoczenia ruchu ludowego w oparciu o program Sch.

Podobne postulaty Czapski przedłożył na I Kongresie Stronnictwa Chłopskiego oraz posiedzeniu Rady Naczelnej, gdzie także domagał się od posłów, ażeby nie ograniczali się wyłącznie do pracy w Sejmie, lecz również do aktywnej pracy ze swymi wyborcami w okręgach.

Interesów chłopskich Czapski bronił także na forum sejmiku i wydziału powiatowego w Gostyninie, których był członkiem od r. 1918. Dał się poznać jako żarliwy trybun ludu wiejskiego broniąc lasu serwitutowego, który wbrew woli chłopów, zdecydował się sprzedać po niskich cenach jeden z samorządowych działaczy Narodowej Demokracji¹¹.

Będąc wiceprezesem Warszawskiego Zarządu Okręgowego i członkiem Zarządu Głównego Centralnego Związku Kółek Rolniczych, w marcu r. 1929 w obliczu rosnących wpływów ziemiaństwa na tę organizację, zdecydowanie opowiadał się za samodzielnością kółek rolniczych.

Andrzej Czapski był również znany ze swej aktywnej działalności w sąsiednich powiatach: plockim, sochaczewskim i skierniewickim. Organizował liczne wiece, w których brało udział od 200 do 800 chłopów. Nic dziwnego, że na terenie tych powiatów Sch miało największe wpływy¹².

4 marca 1928 r. Czapski został wybrany posłem na Sejm w okręgu wyborczym obejmującym cztery powiaty: Gostynin — Kutno — Łowicz — Sochaczew¹³. Na pierwszym spot-

kaniu z wyborcami zdał im szczegółowe sprawozdanie z przebiegu sesji sejmowej. Potępił rząd za to, że nie przestrzega zasad konstytucji, usuwając z sali obrad komunistycznych posłów. Krytykował również gostyński policję za to, że będąc „na usługach BBWR” prześladowa działaczy Stronnictwa Chłopskiego. Nadmieniał także, że jego stronnictwo będzie głosować w Sejmie za odłączeniem Kościoła od państwa, gdyż duchowieństwo „miesza się do polityki”¹⁴.

Na wiecach, które „organizował nieustannie, nieraz po dwa w tygodniu”¹⁵, Czapski nie omieszczał także oskarżać Piłsudskiego o zdradę interesów mas chłopskich, o współpracę z klasami posiadającymi. Współpracował wówczas z PPS. Starosta gostyński pisał z niepokojem: „daje się zauważyć współdziałanie Stronnictwa Chłopskiego i PPS w zwalczaniu BBWR”. Innym razem Starosta zanotował: „wiec miał burzliwy przebieg, gdyż poseł Czapski wspólnie z posłem Janiakiem (PPS) dopuścił się szeregu oszczerstw w stosunku do władz i urzędów, nawołując zebranych do niestosowania się do zarządzeń policji”¹⁶.

Działalność Czapskiego na terenie powiatu gostyńskiego stała się solą w oku dla władz sanacyjnych. Starły się one pozabawić go miejsca w Wydziale Powiatowym. Gdy mimo wielu zabiegów, władzom nie udało się tego dokonać ze względu na szerokie poparcie dla Czapskiego ze strony chłopskich wyborców, sanacyjny «Tygodnik Gostyński» pisał, że wybór Czapskiego nie jest wyrazem opinii i nastrojów panujących w Sejmiku i żądał, aby Starosta krępował jego inicjatywy¹⁷.

Lata 1928—1931 charakteryzowały się dalszą radykalizacją ruchu ludowego. Stronnictwa ludowe rozwijały postawę opozycyjną wobec rządów pomajowych. PSL — Piast, PSL — Wyzwolenie, Stronnictwo Chłopskie zaczęły się do siebie zbliżać, aczkolwiek nie bez oporów, na gruncie polityki antysanacyjnej. Wynikiem wspólnych inicjatyw organizacyjnych i poli-

tycznych było utworzenie przez trzy stronnictwa chłopskie: PPS, Chrześcijańską Demokrację i Narodową Partię Robotniczą bloku opozycyjnego znanego pod nazwą Centrolew¹⁸.

Czołowym działaczem Centrolewu na terenie powiatu gostyńskiego stał się Andrzej Czapski. Był on głównym mówcą na wiecu sześciu stronnictw zorganizowanym na początku września 1930 r. na gostyńskim rynku. Żądał wówczas odsunięcia obecnego rządu od władzy, przypomniał sprawę ministra Czechowicza i przekroczeń budżetowych¹⁹. Znalazł się na pierwszym miejscu listy wyborczej Centrolewu, ułożonej 4 października 1930 r. w Łowiczu na zebraniu 60 delegatów tej partii. Kilka dni później został aresztowany przez władze sanacyjne²⁰.

W czasie pobytu Czapskiego w więzieniu następował proces jednoczenia się stronnictw ludowych: PSL — Wyzwolenie, PSL — Piast i Stronnictwa Chłopskiego. Chłopi widząc rozbieżności stronnictw ludowych, niezdolność do przeciwstawienia się sanacji, która z powodzeniem stosowała politykę rozbijania od wewnątrz poszczególnych stronnictw, domagali się zjednoczenia całego ruchu. Dokonało się ono w dniach 15—16 marca 1931 r. na kongresie w Warszawie, a jego efektem było powstanie Stronnictwa Ludowego.

W tym historycznym kongresie, po wyjściu z więzienia, brał także czynny udział Andrzej Czapski. Dzięki jego dawnym zasługom, wybrany został członkiem Rady Naczelnej SL.

W drugim kwartale r. 1931 zorganizowano na Mazowszu wiele zebrań mających charakter zjednoczeniowy. 19 kwietnia odbył się w Gostyniu zjazd powiatowy SL z udziałem około 250 osób, na którym Czapski omówił przyczyny zjednoczenia ruchu ludowego. Powierzono mu wówczas funkcję prezesa, zaś na zjeździe wojewódzkim w dniach 11—12 grudnia 1931 r. został wybrany wiceprezesem Zarządu Wojewódzkiego SL.

Grupa strajkujących robotników rolnych w majątku Strzelce podczas rewolucji 1905 r.

W latach 1932—1933 całe Mazowsze objęły strajki drobnych rolników domagających się obniżenia opłat targowych. Pochłaniały one znaczną część dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży produktów rolnych. W większości powiatów władze pod naporem opinii społecznej i w obawie przed dalszymi strajkami chłopskimi, obniżyły opłaty targowe. Stronictwo Ludowe i solidaryzująca się z chłopami Komunistyczna Partia Polski wzywały do nowego strajku w imię całkowitego zniesienia opłat targowych. W Gostyninie prowadzono ustną agitację za strajkiem. Poszczególni rolnicy otrzymywali także pocztą z Warszawy ulotki *Bracia chłopci*. Około 200 ulotek zostało skonfiskowanych przez władze i przekazano je prokuratorowi Sądu Okręgowego w Płocku ²¹.

Hasło strajku nie znalazło jednak szerszego oddźwięku wśród rolników, zaś odpowiedzią

władz były masowe aresztowania i inne represje.

SL w swej działalności społeczno-politycznej duże znaczenie przywiązywało do pracy w samorządzie wiejskim. Czyniło to z kilku powodów. Chłopi płacili podatki na cele samorządowe. Bardzo im zależało, by ich pieniądze wracały na wieś w formie środków na budowę dróg, sieci placówek oświatowych, opiekę społeczną itp. Samorząd wiejski był dla działaczy ludowych szkołą społecznego działania i obywatelskiego myślenia. Ludowcy mając silne wpływy w samorządzie, mogli się skutecznie przeciwstawić sanacyjnej polityce również i na tym odcinku.

Mimo żywej agitacji domokrażnej i kontaktów Czapskiego z działaczami i sołtysami, wybory do rad gminnych na terenie powiatu gostynińskiego i w powiatach sąsiednich przyniosły zwycięstwo obozowi prorządowemu:

Powiaty	Ogółem radnych	W tym członków lub sympatyków								Bezpartyjni
		BBWR	SL	SN	PPS	ChSR	KPP	Mniejszości		
								Żydzi	Niemcy	
Gostynin	160	109	33	9	1	—	—	—	7	1
Kutno	184	143	5	6	—	—	—	—	—	29
Łowicz	188	143	22	6	—	—	—	—	1	16
Płock	216	168	24	21	—	2	—	—	3	2
Sochaczew	152	112	26	6	—	—	—	—	8	—
Włocławek	188	123	17	12	—	1	—	—	3	32
Razem	1088	798	127	60	1	3	—	—	22	60

Zródło: CA MSW, UWW, nr 209/12a, k. 329.

BBWR odniósł zdecydowane zwycięstwo, dystansując bardzo poważnie pod względem mandatów SL, a Czapski nie wszedł nawet do rady gminnej ²².

W znacznym stopniu na wynikach wyborów zaważyły pociągnięcia władz sanacyjnych, które posługiwały się różnorodnymi metodami walki z przeciwnikami politycznymi. Przekupywanie działaczy, stosowanie różnego rodzaju represji policyjnych, ogłoszenie terminu wyborów w przededniu ich odbycia, wszystko to miało się przyczynić do zwycięstwa obozu rządowego. Na porządku dziennym było również i fałszowanie wyników. Nie wydaje się prawdopodobne, aby w typowo ludowcowym powiecie jakim był powiat gostyniński, nie zdobył wymaganej liczby głosów i mandatów działacz tej miary co Andrzej Czapski.

Władze stronnictwa starały się podtrzymać słabnące w pewnych okresach nastroje opozycji wobec rządu. Głosiły nadal, że tylko silne i zwarte organizacyjnie stronnictwo może skutecznie bronić interesów chłopskich. Osiągane w tym czasie rezultaty w pracy organizacyjnej i polityczno-propagandowej nie potwierdzały w praktyce słusznych założeń teoretycznych. Świadczą o tym chociażby obchody Święta Ludowego w r. 1934. Mimo dużych wysiłków organizacyjnych w omawianym roku, wzrosła liczba punktów obchodu, ale w stosunku do r. 1933 frekwencja na Święcie Ludowym spadła wyraźnie. Zmniejszyła się tym samym poważnie przeciętna liczba uczestników na poszczególnych punktach obchodu. Te zjawiska ilustruje tabela na str. 11.

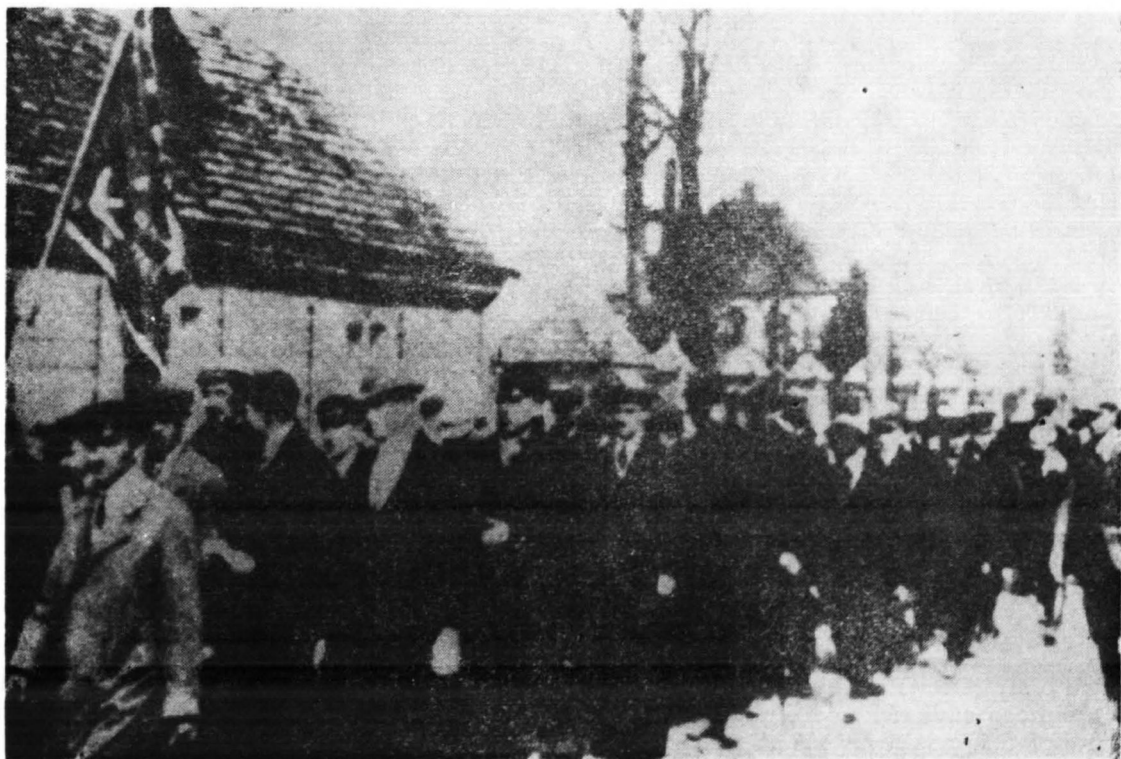
Powiaty	1932 r.		1933 r.		1934 r.	
	Liczba punktów obchodu	Frekwencja	Liczba punktów obchodu	Frekwencja	Liczba punktów obchodu	Frekwencja
Gostynin	2	500	1	550	1	20
Kutno	—	—	2	600	1	200
Łowicz	1	400	2	1340	2	450
Płock	—	—	1	600	1	400
Sochaczew	—	—	—	—	1	120
Włocławek	1	300	—	—	1	700
Razem	4	1200	6	3090	7	1890

Źródło: CA MSW, UWW, nr 209/15, k. 3—4.

Począwszy od 3 marca 1933 r., kiedy to na zjeździe powiatowym w Gostyninie obecny był Wincenty Witos²³, Czapski coraz bardziej solidaryzował się z dawnymi działaczami PSL — Piast, którzy w latach trzydziestych zrezygnowali z metod walki parlamentarnej z sanacją na rzecz bardziej radykalnych form. Chociaż nie akceptował w pełni ideologii ruchu socjalistycznego czy komunistycznego, opowiedział się za współpracą z partiami robotniczymi w walce z reżimem sanacyjnym. Dowodem tego mogą być bliskie związki z działaczem SL z powiatu płockiego, Julianem Wieczorkiem,

który ściśle współpracował z ruchem komunistycznym²⁴.

28 sierpnia 1935 r. Andrzej Czapski został prezesem Zarządu Województwa Warszawskiego SL, zaś 15 marca 1936 r. został wybrany członkiem Naczelnego Komitetu Wykonawczego SL. Po kongresie grudniowym w r. 1935 działalność wojewódzkiej instancji SL pod kierownictwem Czapskiego uległa ogólnemu ożywieniu. SL organizowało zebrania, zgromadzenia i zjazdy powiatowe, które cieszyły się dobrą frekwencją. Zgodnie z zaleceniem Czapskiego omawiano na nich nie tylko sprawy do-

Manifestacja chłopów w Gostyninie w 1937 r.

tyczące działalności stronnictwa, ale także politykę gospodarczą i zagraniczną rządu. Czapski dążył do dalszej rozbudowy organizacyjnej SL. Do marca 1936 r. na terenie województwa warszawskiego sprzedano 6380 legitymacji członkowskich. Na zjeździe wojewódzkim SL w dniu 29 listopada 1936 r. stwierdzono, że instancje powiatowe rozprzeczły ogółem 8149 legitymacji, z tego najwięcej, bo aż 3000, na terenie powiatu gostynińskiego²⁵.

Dużym przedsięwzięciem Czapskiego było zorganizowanie licznej delegacji mazowieckich chłopów na manifestację w Nowosielcach, mającą miejsce 29 czerwca 1936 r.

Dwa tygodnie później Czapski spotkał się z Wincentym Witosem. Spotkanie odbyło się w miejscu przymusowego pobytu Witos, w Czechosłowacji. Po latach Witos napisał: „W dniu 13 lipca przyjechali do mnie sekretarz naczelny stronnictwa Grudziński i Andrzej Czapski, prezes zarządu wojewódzkiego warszawskiego, włościanin z gostynińskiego powiatu, dawny zwolennik Stronnictwa Chłopskiego. Przyszli zmoknięci do ostatniej nitki [...] Czapski wygląda na spokojnego pracownika. Sprawy traktuje poważnie, orientuje się dość dobrze. Bardzo korzystnie odbiły się na nim Nowosielce. Twierdzi, że chłopci są coraz bardziej zniecierpliwieni i domagają się stanowczych wystąpień. Ma obawę, czy Rataj i Graliński zdobędą się na potrzebną odwagę”²⁶.

Wśród radykalnych działaczy SL mających kontakty z komunistami gruntowało się przekonanie o konieczności bardziej zdecydowanej walki z sanacją. Uważali oni, że najskuteczniejszym środkiem jest strajk. W powiatach gostynińskim i plockim ukazały się pisane ręcznie ulotki nawołujące do strajku. Władze wyciągały na tej podstawie wnioski, że była to inicjatywa grupki ludzi — komunizujących działaczy SL lub komunistów. Zdaje się to potwierdzać treść jednej z ulotek, przybitej do drzewa 29 października 1936 r. na drodze z Gębina do Dobrzykowa: „Chłopci nie jechać na targ, strajkujecie. Chłopci z plockiego strajkują. Żądamy podwyżki cen na artykuły rolne. Żądamy rozwiązania karteli i monopoli. Żądamy obniżki cen na artykuły przemysłowe. Żądamy umorzenia zaległych podatków. Żądamy oddłużenia wsi. Żądamy rozwiązania Sejmu i Senatu oraz demokratycznej ordynacji wyborczej. Żądamy rozwiązania Berezny Kartuskiej. Żądamy uwolnienia więźniów politycznych. Żądamy zerwania sojuszu z Hitlerem. Żądamy bloku pokojowego z Francją, Czechosłowacją i ZSRR. Żądamy uwolnienia Thälmana. Żądamy dymisji Becka. — Chłopski Komitet Strajkowy”²⁷.

Myśl o strajku nie znajdowała jednak jakiegos szerszego oddźwięku w terenie. Chwilowo wypowiedział się przeciwko niemu także Andrzej Czapski. Na zebraniu w Gostyninie 20 października 1936 r. oznajmił, że „strajku rolnego

nie należy urządzić, ponieważ nie przyniesie on sukcesu, gdyż organizacja Stronnictwa Ludowego jest jeszcze za słaba i brak jeszcze odwagi u wszystkich członków do prowadzenia tego rodzaju walki”²⁸.

Na początku r. 1937 nastąpiła radykalna zmiana w poglądach Andrzeja Czapskiego. Dostrzegł to Witos, do którego przedarł się przez granicę Czapski: „W dniu 31 maja przybył do mnie p. Czapski, prezes zarządu wojewódzkiego warszawskiego. Przeszedł przez granicę, nie mając żadnych dokumentów. Widzę u niego duży postęp świadomości. Wie, że panowie warszawscy prowadzą chłopów po linii własnego interesu, a gdy trzeba wystąpić uciekają do kąta. Uważa, że się nic nie wyprosi, lecz trzeba sobie zdobyć. Chłopci są na to coraz więcej przygotowani. Jest zdania, że pójda na walkę zdecydowani, byle byli przekonani, że są jakie takie szanse zwycięstwa. Dawniej tego nie widział”²⁹.

Nagłą zmianę w poglądach Czapskiego dostrzegły także władze bezpieczeństwa: „Czapski, który uprzednio starał się być spokojnym i umiarkowanym, stał się obecnie agresywniejszym i dąży do wywołania strajku”³⁰.

Zamierzenia Czapskiego sfinalizowano na posiedzeniu Naczelnego Komitetu Wykonawczego SL w dniu 17 czerwca 1937 r. Podjęto wówczas uchwałę w sprawie strajku. Miał on rozpocząć się 16 sierpnia i trwać 10 dni.

Akcja strajkowa proklamowana przez SL największy zasięg miała w powiecie gostynińskim i łowickim, gdzie frekwencja chłopów na targach spadła o 85—90%. W powiecie gostynińskim zanotowano najczęstsze i najsrozsze akty „terroru” w stosunku do łamistrajków. Straże porządkowe i tzw. piątki bojowe zatrzymywały i zawracały furmanki i pieszych udających się na targ. Bardzo często dochodziło do niszczenia przywożonego na gostyniński czy gabiński targ towaru, okaleczania koni. Manifestujący chłopci śpiewali pieśń „O cześć wam panowie magnaci”³¹.

Kiedy w sierpniu wybuchł strajk, Czapski przebywał w Warszawie, aby mieć większe możliwości kierowania akcją. Poszukiwany był przez gostynińską policję przybyłą do stolicy, ale udało mu się uniknąć aresztowania³².

Doniosłą rolę ideowo-wychowawczą w życiu partyjnym odgrywał sztandar. Był on wewnętrznym symbolem organizacji i jej wewnętrznej spójności. Zdawał sobie z tego sprawę Czapski i jego wysiłki szły w tym kierunku, by jak najwięcej kół gminnych posiadało własne sztandary. Pod tym względem wyróżniał się pozytywnie powiat gostyniński, w którym w maju r. 1938 tylko gmina Duninów nie posiadała własnego sztandaru. Dzięki szerokiej poparciu Czapskiego, uroczyste wręczenie sztandaru organizacji eselowskiej gminy Duninów odbyło się w lipcu tego roku³³.

15 marca 1938 r. Andrzej Czapski został wy-

brany II wiceprezesem Stronnictwa Ludowego. Powierzenie mu tak wysokiego stanowiska było wyrazem uznania jego dotychczasowych zasług i talentów organizacyjnych w pracy na terenie powiatu gostyńskiego, a potem całego województwa warszawskiego. Czapski był wciąż rzecznikiem dalszych wystąpień strajkowych. Ustalał także ich program: „Początek strajku planowany jest w ten sposób, że najpierw będzie ogłoszony strajk za pomocą rozpowszechniania ulotek [...], aby nie dowozić produktów rolnych do miast i przeciwstawić się łamistrajkom. Po paru dniach strajku będzie wystosowane do rządu żądanie. Gdy rząd odrzuci te żądania, to wtedy trzeba ruszyć, i to o jednej godzinie w całej Polsce [...] najpierw muszą być rozbrojone posterunki policji, po uprzednim uszkodzeniu połączeń telefonicznych [...] z wojskiem nie będzie kłopotu, bo służą w nim synowie chłopów”³⁴.

Wkrótce jednak polskie społeczeństwo miało coraz więcej informacji o grożącym Ojczyźnie wielkim niebezpieczeństwie ze strony hitlerowskich Niemiec. Czapski zgodnie z instrukcjami Naczelnego Komitetu Wykonawczego zrezygnował z prowadzenia masowych form walki z sanacją. Nie chciał bowiem doprowadzić do zaostrzenia sytuacji w kraju.

W sierpniu r. 1938 zorganizował tylko dwie wielkie manifestacje. Pierwsza z nich odbyła się na Rynku Starego Miasta w Warszawie w dniu 15 sierpnia 1938 r. Czapski potępiał

proniemiecką politykę ministra spraw zagranicznych Józefa Becka, przestrzegał przed wzrastającą potęgą Niemiec hitlerowskich, płynącym stąd zagrożeniem niepodległego bytu państwowego. Druga manifestacja odbyła się w związku z odsłonięciem nagrobka Jana Dąbskiego. Przywódcy SL domagali się likwidacji sprawy brzeskiej w odniesieniu do emigrantów, zmiany ordynacji wyborczej do ciał ustawodawczych oraz powołania rządu zaufania narodowego.

W momencie wybuchu II wojny światowej Czapski przebywał w Gostyninie. Po zakończeniu kampanii wrześniowej podjął próbę utworzenia konspiracyjnego ruchu ludowego. 10 listopada został jednak zaarrestowany wraz z grupą najaktywniejszych działaczy powiatu gostyńskiego i osadzony w więzieniu mieszczącym się w budynku pocerkiewnym w Gostyninie.

W nocy z 30 listopada na 1 grudnia 1939 r. hitlerowcy wywieźli na rozstrzelanie grupę 30 mieszkańców do lasu koło wsi Wólka Łącka. Przed egzekucją ręce bezbronných więźniów zostały skrępowane drutem kolczastym. Po wojnie 14 kwietnia 1945 r. zwłoki Andrzeja Czapskiego zostały ekshumowane i pochowane na miejscowym cmentarzu.

Jego postać została na trwałe w pamięci mieszkańców wsi Mazowska i Ziemi Gostyńskiej, z której pochodził i której poświęcił całe swoje życie.

Andrzej Czapski (na trybunie pierwszy z prawej) podczas manifestacji SL na Rynku Starego Miasta w Warszawie 15 VIII 1938 r.

PRZYPISY

- ¹ Problem ten szeroko omawia M. Chudzyński, *Struktura własności ziemskiej w powiecie gostyńskim w latach 1864—1904*. «Notatki Płockie» 1972, nr 5/69, s. 12—16.
- ² Tenże, *Walka chłopów gostyńskich o ziemię i serwituty w latach 1864—1903*. «Notatki Płockie» 1971, nr 1/60, s. 16—19.
- ³ J. Szczepański, *Gorączka brazylijska na Mazowszu Płockim*. «Tygodnik Płocki» 1980, nr 36, s. 7.
- ⁴ M. Chudzyński, *Walka o język polski i swobody narodowe w Ziemi Gostyńskiej*. «Notatki Płockie» 1961, nr 21, s. 23—25.
- ⁵ Tenże, *Gostyńskie strajki rolne w 1905 r.* «Notatki Płockie» 1963, nr 24, s. 21—23.
- ⁶ J. Adamski, *Bojownik o chłopską sprawę*. «Dziennik Ludowy» 1969, nr 249.
- ⁷ *Z powiatu gostyńskiego*, «Ludowiec — Gazeta Ludowa» 1922, nr 34.
- ⁸ «Walka Oraczy» 1925, nr 5, s. 6—7.
- ⁹ A. Czapski, *Podstawa dobrobytu kraju*. «Gazeta Chłopska» 1926, nr 41.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ «Gazeta Chłopska» 1929, nr 13.
- ¹² B. Dymek, *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu w latach 1918—1931*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*. Warszawa 1975, s. 89—90.
- ¹³ Lista Sch, z której głosował Czapski zdobyła 29 484 głosy. Więcej (43 077) uzyskała jedynie PPS. W powiecie gostyńskim na kandydaturę Czapskiego głosowało 12 015 wyborców, CA MSW, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, nr 212/1, Sprawozdania sytuacyjne za I półrocze 1928 r.
- ¹⁴ *Ibidem*.
- ¹⁵ CA MSW, UWW, nr 209/4, k. 208.
- ¹⁶ *Ibidem*, k. 180.
- ¹⁷ Czapski *redivivus*, «Tygodnik Gostyński» 1929, nr 14.
- ¹⁸ A. Czubiński, *Centrolew*. Poznań 1963; S. Lato, *Ruch ludowy a Centrolew*. Warszawa 1965.
- ¹⁹ CA MSW, UWW, nr 5, k. 704.
- ²⁰ Za podstawę aresztowania posłużyły jego przemówienia wygłoszone na wiecach w Trębkach i Sochaczewie w dn. 17 i 20 sierpnia 1930 r.
- ²¹ CA MSW, Komunikat Informacyjny nr 120, k. 698.
- ²² 20 marca 1934 r. na zjeździe powiatowym SL w Gostyninie Czapski stwierdził, że BBWR wyszedł zwycięsko z wyborów do rad gminnych, ponieważ członkowie i działacze SL wybory sobie zlekceważyli.
- ²³ *Ibidem*, nr 12, k. 76.
- ²⁴ Julian Wieczorek — ludowiec — komunista, [w:] *Z walk KPP w Płocku*. Płock 1960, s. 163—169.
- ²⁵ W innych powiatach rozproszono następujące ilości legitymacji: błońskim — 178, grójeckim — 120, kutnowskim — 720, łowickim — 860, lipnowskim — 375, mińskim — 320, nieszawskim — 130, rawskim — 240, warszawskim — 583 oraz w pozostałych — 1623, CA MSW, UWW, nr 209/19, k. 88—89.
- ²⁶ W. Witos, *Moja tułaczka*. Warszawa 1967, s. 323.
- ²⁷ CA MSW, UWW, nr 219/19, k. 347.
- ²⁸ *Ibidem*, k. 345—346.
- ²⁹ W. Witos, op. cit., s. 414.
- ³⁰ CA MSW, UWW, nr 209/19, k. 348.
- ³¹ Ustne relacje uczestników strajku, m.in. Stanisława Kujawy z Topólna, Andrzeja Obidowskiego z Grabia Polskiego.
- ³² CA MSW, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, nr 212/1, k. 82.
- ³³ W czerwcu r. 1938 sztandar otrzymała także gmina Lanięta w pow. kutnowskim, zaś w lipcu — gmina Staroźreby w pow. płockim.
- ³⁴ CA MSW, UWW, nr 23 c, k. 50.